

Benjamin J. Cohen, *Paranın Gücü: Parasal Rekabeti Anlama*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020, 279 s.

Değerlendiren: Furkan Yıldız

İktisatçıların ilgilendiği konular genellikle uzlaşından uzaktır. Klasik iktisattan günümüze kadar oluşmuş ekoller bizatihi bu uzlaşmazlıklar neticesinde ortaya çıkmıştır. İktisadın tartışmalı alanlarından biri de “para”dır. İktisat okulları arasında paranın fonksiyonları ve para politikası etkinliği konularında bile bir fikir birliği bulunmamaktadır. Para ile ilgili literatürdeki derin çatlaklar, onun çeşitli yönleriyle araştırılmasını değerli kılmaktadır. Benjamin J. Cohen’in bu kitabı da parayı küresel politik ekonomi (KPE) çerçevesinde ele alarak alana katkı sunmaktadır.

Doktora eğitimini Columbia Üniversitesi ekonomi bölümünde tamamlayan Benjamin Jerry Cohen, California Üniversitesi öğretim üyesidir. KPE’ye yoğun ilgi duyan yazarın para ve uluslararası finans konularında birçok çalışması bulunmaktadır (Cohen, 1971, 1977, 1998, 2012). Aynı zamanda 1962-1964 yılları arasında FED’de araştırmacı ekonomist olarak çalışan yazar, para hususunda oldukça yetkindir.

Cohen’in para konusunda önemli bir yer tutan *Paranın Gücü: Parasal Rekabeti Anlama* isimli çalışması, Tuncel Öncel tarafından çevrilerek İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları’ndan 2020 yılında çıkmıştır. Kitap genel olarak para-güç ilişkisini, bu ilişkinin yönünü, ulusal paraların uluslararasılaşmasının arkasındaki dinamikleri ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini, bir paranın uluslararasılaşmasının oluşturacağı

@ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi. furkan.yildiz@klu.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-1822-1341>

© İlmi Etüdler Derneği
10.12658/D0316
insan & toplum, 2022; 12(1): 218-224.
insanvetoplum.org

avantaj ve dezavantajları, uluslararasılaşan bir paranın bu konumunun ilelebet devam edip etmeyeceği, günümüz dünyasında hâkim paraları ve bunların geleceğini tartışmaktadır. Tüm bu tartışma, sistemli ve iyi tasarlanmış bir içerik oluşturularak yapılmıştır. Kitap, problemin teorik yanına ait olan kavram setlerinin açıklandığı üç bölümle başlamaktadır. Bu bölümlerde; para, güç ve parasal güç kavramları açıklanmaktadır. Akabinde para-güç ilişkisini irdeleyen, ilişkinin yönünü açıklayan iki bölüm gelmektedir. Bu beş bölüm teoriyi oluştururken devamındaki dört bölüm de pratiği ilgilendirmektedir. Altıncı bölümde, uluslararası para sistemindeki aktörlerin güçlerini ölçen, bir yandan da sistemin kutuplarını sorgulayan bir çaba bulunmaktadır. Kitap yazarın tabiriyle “yeşil papel”in (doların) mevcut konumunu ve bu konumu sürdürüp sürdüremeyeceğini irdeleyen bölümle devam eder. Birçoklarınca doların rakibi hatta onu tahtından edecek olan uluslararası para adayları olan avro ve “kıızıl papel” (yuan) sonraki iki bölümün odağındadır. Son olarak meselenin özeti verilmiştir.

Yazarın açıkça ifade ettiği şekliyle kitabın temel soruları şu şekildedir: i) Para ile güç arasında nasıl bir ilişki vardır, ii) ilişkinin yönü paradan güce doğru mu güçten paraya doğru mu ilerlemektedir, iii) zenginlik ile güç arasında bir ilişki var mıdır, iv) güçlü devletlerin mutlak surette güçlü bir para birimi olmalı mıdır? Yazar bu temel soruların yanında bazı ikincil sorulara da cevap aramaktadır. Bunlar doların hâkimiyetini ilelebet muhafaza edip edemeyeceği, doların muhtemel rakipleri olarak görülen avro ve yuanın doların yerini alıp alamayacağı şeklinde sıralanabilir.

Uluslararası bir paranın diğerlerinden ciddi farklılıkları ve bu farklılıklar sayesinde parayı basan otoriteye sağladığı önemli kazanımlar vardır. Bu özellikler hâkim paranın uluslararası ticarete faturalandırma ve mahsuplaşmada kullanılması, yatırım, rezerv, müdahale parası olması ve çipa göstergesi olmasıdır. Tüm bu özellikler uluslararası paranın talebini artıracak ve bu parayı basan otoriteye ciddi imtiyazlar doğacaktır. Bunlar azalan işlem maliyetleri, senyoraj geliri, makroekonomik uyum kabiliyeti, siyasi ikna ve uluslararası saygınlık gibi avantajlardır. Ancak büyük olmak her zaman sadece avantajlar doğurmaz. Yazar, uluslararası paraların dezavantajlı yanlarını ise revalüasyon ve paranın diğer ülkelerin elinde birikmesinden kaynaklanabilecek politika özerkliğinin kısıtlanması şeklinde ifade etmiştir.

Günümüzde uluslararası hakim paranın sahibi olan ABD'nin yukarıda açıklanan avantajlardan maksimum fayda sağladığını ancak olası dezavantajlardan etkilenmediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bir kere Amerikalılar, dünyanın her bölgesinde konvertibl olan yeşil papel sayesinde çok az işlem maliyetine katlanırlar. Amerika, matbaa maliyetleri karşılığında ciddi bir senyoraja sahip olmaktadır. Çünkü parasına olan talep yüksektir. Diğer ülkeler gibi kur şoklarının yaratacağı makroekonomik istikrarsızlık riski neredeyse bulunmamaktadır. Dünyanın birçok

bölgesinde düzenlediği askerî faaliyetleri yeşil papel ile finanse edebilmektedir. Bununla birlikte zikredilen dezavantajlar neredeyse hiç gerçekleşmemiştir. Amerika yüksek dış açıklar vermektedir. Ancak bu açıklar, sistemin sürdürülebilirliği için gereken bir durumdur. Diğer taraftan dünyanın her yeri Amerikan şirketleri ile doludur. Bu şirketler faaliyet gösterdikleri ülkelerin topraklarında olsalar da aslında Amerikan şirketleridir ve kazançları Amerikan GSYH'sini ilgilendirmektedir. Dolayısıyla Amerika'nın açıklarının görünenden daha az olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Daha da önemlisi bu güne kadar elindeki dolar rezervleri üzerinden Birleşik Devletler'i tehdit eden bir ülke henüz olmamıştır. Yani Cohen'in dezavantajlar kümesi, Amerika için henüz gerçekleşmemiş bir kehanettir.

Cohen başarılı biçimde tasarladığı teorik çerçeve ile uluslararası para, güç ve para-güç ilişkisini açıklamıştır. Uluslararası para ile ilgili yaklaşımları da yukarıda ifade edilmiştir. Güç kavramını açıklarken ise uluslararası ilişkilerden ödünç aldığı rıza, karşılıklı bağımlılık ve yumuşak güç kavramlarına başvuran yazar, parasal gücü uluslararası ikna kabiliyeti, müzakere yeteneği, uyumdan kaçınma ya da erteleme ayrıcalığı şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda yazarın özellikle Robert Keohane ve Joseph Nye'dan (1973, 1977) hareketle karşılıklı bağımlılık ve yumuşak güç kavramlarına başvurması, sistemin kendiliğinden egemen bir paraya ihtiyaç duyduğunu, bu boşluğu da günümüzde yeşil papelin doldurduğunu ima eder niteliktedir.

Ancak yazar, kitabın giriş kısmının ikinci paragrafının ilk cümlesinde kendiyile çelişmektedir. Cümle doğrudan "Küresel ekonomi, küresel bir paradan yoksundur." şeklindedir. Ve şu cümlelerle devam etmektedir: "Bunun yerine, ulusal hükümetlerin ya da bir parasal birlik içinde yer alan hükümet gruplarının bastıkları bir "devlet" paraları potpurisiyle yaşamak zorundayız. Bu bir talihsizlik. Etkinlik açısından bakıldığında, tek bir ulusüstü para çok daha anlamlı olurdu çünkü işlem maliyetleri bu durumda en aza inerdi" (s. 1). Bu görüşler aslında yukarıda belirtilen durumun tersini itiraf eder gibidir. Madem küreselleşme tüm ilişki ağlarının da küreselleşmesine neden oluyor o halde neden paralar da küreselleşerek tek bir para halini almıyor? Küreselleşmeye gerçekten ihtiyaç var mıydı? Vardıysa da küreselleşmenin fayda ve maliyetleri adil bir biçimde mi dağıtılıyor? Bu sorular, küreselleşmeyi sorgulayan bir cevaba muhtaçtır. Başka bir ifade ile dünya, küreselleşme olgusunun yarattığı eşitsizlikler ile boğuşmaktadır. Küreselleşme, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri uluslararası iş bölümünün alt basamaklarında konumlandırmaktadır ve kategoriler arasındaki geçişler çok sınırlıdır. Bu eşitsizlikler sebebiyle küreselleşmenin yarattığı politik, sosyolojik, ekonomik, psikolojik, insani çatlaklar geri döndürülemez biçimde giderek artmaktadır. Böylesi bir durumda gerçekten de küresel bir paranın olması gerekmez mi? Bu eşitsizlikler çağında uluslararası paraya sahip olmanın ve bunu

ihraç etme yetkisinin biricikliği Amerika'ya yazarın tabiri ile “gözyaşı dökmeden açıklarını finanse etmek” şeklinde “fahiş bir ayrıcalık” tanımaktadır.

Çalışmanın teorik bölümleri sonrasında uluslararası paralar arasındaki rekabetin analiz edildiği bir bölüm yer almaktadır. Yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) kullanılarak dünya üzerindeki parasal ilişkilerin kutupları ölçülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda parasal sistemin giderek daha rekabetçi bir yapıya büründüğünü, geçmişte mark, yen ve günümüzde avro, yuan gibi paraların rekabeti sıkılaştırarak yeşil papele meydan okuduğuna dair birtakım görüşler bulunmaktadır (Bergsten, 1997; Kirshner, 2014; Subramanian, 2011). Ancak uluslararası paranın özellikleri düşünüldüğünde doların hâlâ açık ara önde olduğu görülmektedir. Uluslararası parasal işlemlerde doların kullanımı, diğer rakiplerini yanına yaklaştırmayacak kadar büyüktür.¹ Dolayısıyla bazılarının söylediği çok kutuplu parasal dünyadan söz etmek için henüz yeterli kanıt yoktur. Günümüz ise ancak çift kutuplu bir dünyaya işaret etmektedir. Ayrıca öyle olsa bile bu durum mutlak surette dolar lehine asimetrik bir güç ilişkisinin varlığı altında yaşanan bir çift kutupluluk halidir.

Yukarıdaki mülâhazalardan da anlaşılacağı üzere kitapta doların tahtını sallayacak bir rakipten söz edilmesi için erken olduğu görüşü hâkimdir. 2008 krizinden önce de örneklerine rastlansa da kriz sonrasında dolar devrinin sonuna geldiğini, yakında doların II. Dünya Savaşı'ndan beridir süregelen sarsılmaz rolünün biteceğine dair fikirler oluşmaktaydı (Eichengreen, 2011; Kirshner, 2014; Rickards, 2014). Dolardan ümit kesenlerin en temel dayanakları; ödemeler dengesi açıkları, artan dış borç yükü, ulus ötesi askerî operasyonların yarattığı kambur, 2008 krizi ile yeşil papele olan güvenin sarsılması gibi sebeplerdir. Ancak yazara göre karamsarlığa kapılmak için henüz erkendir. Bir kere Amerikan finansal sisteminin sahip olduğu araçlar, genişliği, derinliği, sağladığı güven, düşük işlem maliyetleri gibi özellikler doların en güçlü yanıdır. Bu noktada söz konusu unsurlar, Amerika ve dolar için gerçekten de çok ciddi bir güçtür. Ancak Amerika'nın bu gücü finansal bulaşma kanalları vasıtası ile istikrarsızlıkların diğer ülkelere sıçramasına neden olmakta, Amerika'nın krizlerinin oluşturduğu maliyetleri diğer ülkelere yüklemektedir. Bu durum sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere değil gelişmiş ülkelere de yüklemektedir. Dolayısıyla bu muazzam finansal sistem gerçekten de yazarın ifadesiyle “Amerika'nın gücü” müdür yoksa diğer ülkeler için tehdit midir? Amerika dolar sayesinde en azından kur riskinden kaçınmak gibi hiçbir ülkenin sahip olmadığı avantaja sahiptir. Bu bile tek başına küresel sistemde uluslararası parasal gücün doğrudan bir eşitsizlik yarattığını göstermektedir. Yazar nedense bu sorgulamaları yapmamış, sessiz kalmıştır.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Cohen, 2020, ss. 143-164.

Yazar olası ihtimalleri gözden kaçırmamış ve doların muhtemel rakiplerini irdelemiştir. Birçokları doların hükmünü bitirecek olan paralar olarak avroyu (Alogoskoufis ve Portes, 1997; Bergsten, 1997; Mundell, 2000) ve kızıl papeli yani yuana aday göstermektedir (Subramanian, 2011). Bu iki para, uluslararası arenada dolar ile rekabet edebilecek gibi görünüyordu. Özellikle avro, Avrupa Birliği'nin sağladığı büyük ekonomik taban, siyasi istikrar, düşük enflasyon, sağlam parasal otorite (Avrupa Merkez Bankası) gibi silahlar kuşanmış olması hasebiyle beklentileri bir hayli artırmıştı. Çin, yuana uluslararası para özelliği kazanma hedefini ortaya koyuyordu. Bunun yanında son birkaç on yıldır yakalanan yüksek büyüme oranları ve Çin'in devasa dış ticaret hacmi (bunun yanında oldukça hatırı sayılır dış fazla) yuana'nın pozisyonunu güçlendiren etmenlerdi. Ancak bu paraların sahneye hızlı girişi giderek yavaşladı. Bu bağlamda yazar, her iki para birimi için de sürecin beklendiği gibi olmamasına neden olan bazı noktalara dikkat çekmektedir.

Öncelikle avro üzerinden durumu incelemeye başlayalım. Cohen, avronun gerçekten de ciddi bir eksikliğini henüz işe başlanırken “yanlış kurgu” şeklinde açıklamaktadır. Avro bölgesi ülkeleri, para birimlerini avro ile değiştirdiğinde parasal politika bağımsızlığını uluslar üstü para kurulu olan Avrupa Merkez Bankası'na devretmişlerdi. Bu durum söz konusu ülkelerin devalüasyon ve diğer kontroller gibi para politikası araçlarından yoksun olmasına yani para politikası yetkisinin Avrupa Merkez Bankası'na devrine işaret etmekteydi. Ancak bu kontrolün bir kısmını ellerinde tutmak istemişler ve maliye politikalarının ulus ötekileşmesine izin vermemişlerdi. Yani her ülke maliye politikalarını kendileri üretmeye devam etmişti. Ancak bu çok büyük bir probleme yol açmaktaydı. Ulusal paralar tek bir elden yönetilirken kamu bütçeleri hükümetlerin kendi sorumluluklarına bırakılmıştı. Bu durum söz konusu ülkelerin gerektiği zaman bu iki politika aracını birbirini destekleyecek şekilde kullanamamasına neden olmaktaydı. Cohen bu konuda çok haklıdır, ayrıca bu konuda bazı başka nedenler de ileri sürmüştür. Bunlar özellikle yasak olsa da 2008 krizi sonrasında birliğin PIGS (Portekiz, İrlanda, Yunanistan, İspanya) ülkelerine sağladığı kurtarma planları, Maastricht kriterlerine uyumun birçok sefer es geçilmesi, kriterlere uymayan ülkelerin cezalandırılmaması, Avrupa'nın finans merkezlerinin New York kadar güçlü olmaması, avronun kullanımının Avrupa ve yakın coğrafya ile sınırlı kalması şeklinde sıralanabilir. Tüm bunların yanında Birliğin bu konudaki iradesinin de sorguya muhtaç olduğu düşünülmektedir. Avrupa'da daha önce avronun uluslararasılaşması bağlamında ortaya atılmış güçlü bir irade çıkmamıştır. Dahası savaşlardan bıkmış yaşlı Avrupa'nın birlik nezdinde oluşturduğu bir ordu da yoktur. Avrupa'nın güvenliğinin NATO çerçevesinde Amerika tarafından sağlandığını söylemek yanlış olmaz. Tüm bu hususlar, doların Avrupa kıtasında dahi gücünün kırılmamasına neden olan etkenlerdir.

Renminbi yani yuan tarafına geçildiğinde, Avrupa'nın aksine merkezi hükümetin paranın uluslararasılaşmasının üzerinde sağlam bir iradesinin olduğu göze çarpar. Bu bağlamda Çin, yuanın özellikle ticaret ve finans alanlarında uluslararası etkin para olabilmesi için bir strateji geliştirdi. Bu strateji özellikle dış ticaret bağlamında Çin için oldukça büyük bir başarıdır. Çin gerçekleştirdiği ticari faaliyetlerde yuan kullanılmasını özendirmiş ve 2014 yılına gelindiğinde bunu %20 oranında başarmıştır. Bu başarı, Çin'in dış ticaret büyüklüğü düşünüldüğünde azımsanmayacak kadardır. Ancak finans hattındaki gelişmeler ticaret kadar etkileyici değildir. Çin tahvillerinin dünya borsalarındaki deniz aşırı faaliyetleri sınırlı olmuştur.

Tüm bu gelişmelerin ötesinde Çin'in piyasa dostu ve şeffaf olduğu düşünülen hamleleri, ülkenin geçmiş karnesi göz önüne alındığında uluslararası kamuoyuna pek de inandırıcı gelmemiştir. Bu konuya vurgu yapan yazar, Çin politik ajandasının şeffaf olmadığını, uluslararası arenadaki siyasi emellerinin yanında oluşturulmak istenen şeffaf ekonomik yapının pek de başarılı olmadığını iddia etmektedir. Esasen bu durum yazarın pek de tarafsız olmadığını göstermektedir. Neredeyse hiçbir yerde politik kararlar şeffaf süreçlerle alınmaz. Bu durum politika kavramının doğasına aykırıdır. Kaldı ki dolar ya da geçmişteki uluslararası egemen paraların hâkim konumlarını yakalamaları, o paraların sahibi olan ülkelerin güttükleri şeffaf politikalar sayesinde olmamıştır. Dolayısıyla doların hâkim konumunun Amerika'nın tamamen şeffaf politikaları sebebiyle yakalandığı gibi bir iddia doğru olmayacaktır. Yine avro gibi bölgesel bir para birimi olarak kalması -yakın çevresinin dışında kullanılmıyor olması- yuanın yumuşak karnını ihtiva eden bir diğer etmendir. Bu durum özellikle rezerv ve müdahale parası özellikleri düşünüldüğünde çok daha belirgindir. Bu amaçlarla yuan talep eden ülkeler sadece Çin'in özerk bölgesi olan Hong Kong ve Kuzey Kore'dir.

Tüm bu çıkarımlar, uluslararası para sisteminin rekabetçi bir yapıda olmadığını, sistemde önemli aktör sayısının birkaç tane olduğunu, bu birkaç aktör içerisinde ise sadece doların Susan Strange'in (1971) sınıflandırmasındaki "üstün para" olarak tanımlanabileceğini göstermektedir. Avro, yen gibi paralar olsa olsa "patrisyen para" olarak ifade edilebilir. Sistem kimilerinin beklediği gibi çok kutuplu değildir. Doların hüküm sürdüğü tek kutuplu -belki de olsa olsa en fazla avronun olduğu iki kutuplu- bir süreçle karşı karşıyayız. Ancak entropi dolar için de muhtemelen geçerli olacaktır. Nasıl ki geçmiş yüzyıllar boyunca var olan hâkim paralar -ki bunların en son bilineni olan pound- yerini bir diğer hâkim paraya bıraktıysa dolar da bir gün sahip olduğu saygınlığı ve uluslararası imtiyazı yitirecektir. Ancak bu süreç yakın gelecekte gerçekleşmeyeceğe benziyor.

Kaynakça

- Alogoskoufis, G. ve Portes, R. (1997). The euro, the dollar, and the international monetary system. P. R. Masson, T. H. Krueger ve B. G. Turtelboom (Ed.). *EMU and the international monetary system* içinde (ss. 58-78). IMF.
- Bergsten, C. F. (1997). The impact of the euro on exchange rates and international policy. P. R. Masson, T. H. Krueger ve B. G. Turtelboom (Ed.). *EMU and the international monetary system* içinde (ss. 7-48). IMF.
- Cohen, B. J. (1971). *The future of sterling as an international currency*. McMillan.
- Cohen, B. J. (1977). *Organizing the world's money*. Basic Books.
- Cohen, B. J. (1998). *The geography of money*. Cornell University Press.
- Cohen, B. J. (2012). *The future of global currency: The euro versus the dollar*. Routledge.
- Eichengreen, B. (2011). *Exorbitant privilege: The rise and fall of the dollar and the future of the international monetary system*. Oxford University Press.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1973). World politics and the international economic system. C. F. Bergsten (Ed.). *The future of the international economic order: An agenda for research* içinde (ss. 115-179).
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1977). Power and interdependence. *Survival*, 15(4), 158-165.
- Kirshner, J. (2014). *American power after the financial crisis*. Cornell University Press.
- Mundell, R. (2000). The euro and the stability of the international monetary system. R. Mundell (Ed.). *The euro as a stabilizer in the international economic system* içinde (ss. 57-84). Springer, Boston, MA.
- Rickards, J. (2014). *The death of money: The coming collapse of the international monetary system*. Penguin.
- Strange, S. (1971). The politics of international currencies. *World Politics*, 23(2), 215-231.
- Subramanian, A. (2011). *Eclipse: Living in the shadow of China's economic dominance*. Peterson Institute.